

BUDGET DILEMMAS AND DEVELOPMENTAL CONTROVERSY OF TRANSITIONAL ECONOMY

PRORAČUNSKE DILEME I RAZVOJNE KONTROVERZE U TRANZICIJSKIM EKONOMIJAMA

RISTIC, Zarko

Abstract: *This paper analyses the contemporary world financial crisis which is characterized by complexity of global effects, which has never before been observed in economic history. The crisis emerged in the sphere of finance, but transferred to the entire real sector and world economy as a whole. The question often arises: was the beginning of the crisis controlled or was it the result of tectonic disturbances in the functioning of the contemporary neo-liberal system of loans and markets?*

Keywords: *Financial crisis, budget deficit, public debt, neo-liberal model, interest rate, exchange rate.*

Abstract: *U radu se analizira suvremena svjetska finansijska kriza koja se karakterizira složenošću u globalnim efektima, što do sada nije zabilježeno u ekonomskoj povijesti. Kriza je nastala u finansijskoj sferi, ali se prenijela na cjelokupan realni sektor i svjetsku privredu u cjelini. Često se postavlja pitanje: da li je do krize došlo dirigirano ili je rezultat tektonskih poremećaja u funkcioniranju suvremenog neoliberalnog kreditno-tržišnog sustava.*

Ključne riječi: *Financijska kriza, budžetski deficit, javni dug, neoliberalni model, kamatna stopa, devizni tečaj.*

Authors' data: Zarko, Ristic, prof. dr., Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Jovana Dučića 23a

1. Uvod

Ulazeći u analizu svjetske krize nesporno je da je do sada i nametnuti neoliberalni i monetaristički model doživio svoj potpuni slom, što je iz temelja poljuljalo stupove neoliberalnog kapitalizma. Neoliberalizam je "otvorio" nacionalne privrede i učinio ih je nezaštićenim za prodor zapadnog kapitala, i neviđenu eksploataciju preko virtualnog klapitala i dolara, kao nacionalnog i svjetskog novca bez realne osnove i pokrića. Bezvrijednim papirom kupovalo se po svijetu sve i lomile "neposlušne" države. U osnovi, radi se o stvaranju "perifernih država i gospodarstvo u interesu krupnog zapadnog financijskog kapitala [1], što se u radu analizira.

2. Rast i kriza

Stopa ekonomskog rasta je duboko negativna, ispod "stope rasta" u najvećem broju zemalja Europe. Radi se o stagnaciji, a zatim retardaciji ili "imploziji" razvoja, što je rezultat izabranog pogrešnog modela razvoja. Svjetska kriza je samo produbila probleme i ubrzala krizu. Najveći doprinos niskoj stopi rasta daju usluge, posebice trgovina, promet i financijsko posredovanje, dok je domaća proizvodnja u stagnaciji, odnosno u duboko negativnoj stopi rasta (opadanje od 20-25%). Sve se to događa u uvjetima ogromnog priljeva stranog kapitala od preko 55 milijardi dolara (privatizacija, novo zaduživanje i doznake iz inostranstva). Prosječna stopa rasta industrijske proizvodnje u razdoblju 2001-2010.godine iznosila je svega 1,9 posto, a poljoprivredne proizvodnje 0 0,8%. Proizvodnja drastično opada između 24 i 34% (različito po granama). Domaća proizvodnja je praktično uništena (posebno politikom tečaja dinara potpunom liberalizacijom uvoza i pogrešnom privatizacijom poduzeća). Nema tu ni stimulatивne ni zaštitne politike, ali ni osmišljene industrijske i poljoprivredne politike. Sve je podređenom stihijskom djelovanju "zakona tržišta". Državna politika je potpuno nestala (posebno politika robnih rezervi, otkupnih cijena, garancija i poticajnih mjera makroekonomske politike).

Domaća privreda i proizvodnja su gotovo uništene na pogrešnom konceptu razvoja i stabilizacije, pošto je prihvaćen bez rezerve neoliberalni model (privatizacija, liberalizacija, decentralizacija, deregulacija, internacionalizacija i defiskalizacije) MMF i zapadnih financijskih institucija, koji je, u svim zemljama, u kojima je primljen, izazvao razorne učinke u gospodarstvu i društvu. Radnici masovno ostaju bez posla. Masovni radnički bunt je rezultat lošeg modela vođenja razvojne i stabilizacijske politike.

3. Stabilizacijski sindrom

Središnja banka i vlada ističu kao prioritetan cilj stabilizacije gospodarstva, odnosno "stabilnost cijena i deviznog tečaja", kao sinonim stabilnosti gospodarstva i društva. Međutim, službena inflacija se kretala 2006. godine 6,6%, 2007. godine 10,1%, 2008. godine 8,6 posto (stvarno oko 12%). U 2009.godini iznosila je na godišnjoj razini od 10,7% (tako da je rast mirovina već inflatorno potpuno obezvređen):

"koridor inflacije" (ili ciljna inflacija) iznosio je u 2009. godini 3-6%, projektirana je 6 posto, očekivana 9,8 posto, a stvarno moguća 15-16%. I to zavanično predstavlja "stabilizacijski sindrom" u koji je uključena i restriktivna monetarna i fiskalna politika, ali i potpuno pogrešna vanjskotrgovinska politika i politika platne bilance (zaduživanja) Privreda može imati nisku inflaciju (deflaciju), i recesiju i veliku nezaposlenost rada i kapaciteta, nisku proizvodnju i potrošnju i marginalnu domaću štednju; ali, to vodi gušenju proizvodnje i razvoja, padu standarda i ogromnoj nezaposlenosti. Koncept privatizacije je pogrešan s potpuno pogrešnom uporabom privatizacijskih prihoda (proračun, javna tekuća potrošnja). Radi se o prodaji imovine (kapital) kolektiva koji je stvarao kapital pod vidom "društvenog vlasništva."

Do sada je prodano oko tri tisuće poduzeća u kojima je bilo zaposleno 340. tisuće. Ostvareni prihodi od privatizacije iznose ukupno 2,8 milijardi eura, od čega je trebalo investirati 1,4 milijarde. Investicije nisu oživjele i kreću se po stopi od oko 14 posto bruto domaćeg proizvoda (što iznosi svga 3-4% iznad amortizacije). U socijalni program nije uloženi nit jedan euro posljednjih pet godina. Prodata poduzeća i banke od 3,4 milijarde eura gotovo je jednako samo jednom (novom) kreditu MMF od 3 milijarde eura. Privatizacija je jedan od stupova neoliberalizma (koji je doživio krah kao koncept u kapitalizmu). No, naši liberalni ekonomisti tvrde da je "privatizacija bez zamjene" i da je "ulazak države u poduzeću povijesni poražen koncept".

4. Bankarski sektor

Kada su "reformisti" došli na vlast već su bila poznata iskustva u reformiranju, transformaciji i sanaciji bankarskog sustava u drugim državama. Znalo se da u svim članicama EU najmanje 80 posto kapitala vodećih banaka je u domaćem (javnom ili privatnom) vlasništvu. U ekonomijama u tranziciji, koje su prihvatile dogmu liberalizacije i privatizacije, taj udio je od 5 do 20 posto. Naš "eksperti" nisu sledile dobra iskustva uspješnih gospodarstava u tranziciji, već su po ubrazanim postupku likvidirali četiri najveće banke, koje su činile 90 posto bankarskog sektora (i poslova s privredom i stanovništvom) koje su mogle da saniraju, koje su imale veliki ugled, razvijenu mrežu u svijetu, kadrove, kapital, iskustvo, tehnologiju i sve ono što suvremene banke trebaju. Niskim cenzusom za osnivanje novih banaka od samo 5 milijuna dolara oslobodili su prostor za nove banke sa stranim kapitalom, koje su preuzele kompletne poslove ugašenih banaka.

Time su ovi "veliki bankarski stručnjaci" razorili domaći bankarski sustav i predali ga u ruke stranom kapitalu. Danas su sve značajnije banke u Srbiji, sa većinskim stranim i privatnim kapitalom, preko 84 posto aktive banaka je u rukama stranog kapitala. Strane i privatne banke sudjeluju u kapitalu banaka sa gotovo 90 posto, a državne 10% [2]. Takve banke ne financiraju ekonomski razvoj, izvoz, proizvodnju, modernizaciju gospodarstva, otvaranje novih radnih mjesta u gospodarstvu, već se okreću čisto vlastitom profitnom motivu i kreditiranju stanovništva sa izuzetno visokim kamatama, koje su nekoliko puta veće od kamata u zemljama EU. Krediti

odlaze na kupovinu inozemne uvezene robe, dok se visoki profiti transferišu u inozemstvo. Bankarski sektor je rasprodan inozemnom kapitalu, tako da se od ukupno 34 banke, u rukama inozemnog kapitala i privatnim rukama nalazi 26 banaka. U rukama države ostalo je samo 8 banaka, 84,1 posto aktive banaka u rukama je stranog kapitala i gotovo 90 posto formiranog kapitala banaka.

Od deset najvećih banka u Srbiji, osam se odnosi na strane banke, a na njih se odnosi oko 66% financijskog potencijala. Može li centralna banka da drži pod kontrolom inozemne banke? Može li voditi usmjerenu i više razvojno postavljenu (u interesu domaće privrede) monetarnu politiku? Monetarna politika nije u funkciji razvoja i stabilizacije, već ukupnog privatnog bankarskog kapitala i ogromnih preraspodjela nacionalnog dohotka. Bogaćenje kroz preraspodjelu je zadominiralo, dok gospodarstvo tone u recesiju uz visoku nezaposlenost. Vođenje pogrešne monetarne politike je poseban problem.

5. Preraspodjela i socijalna pravda

Naši fundamentalisti su u funkciji krupnog kapitala i privatizacije, po svaku cijenu. Potpuno su isključili socijalnu politiku, odnosno "socijalnu pravdu". Socijalna pravda nije samo davanje iz proračuna za socijalne i druge transfere, a još manje za dobijanje sredstava iz "predpristupnih fondova EU". Ogromna preraspodjela bogatstva preko privatizacije dovela je do nevidenog socijalnog raslojavanja društva. Zagovarati privatizaciju po svaku cijenu, odbacivati socijalno-razvojnu intervencionističku ulogu države, kao "korektora" privatno-kapitalističkog sustava i tržišno-profitnog motiva (u funkciji financijskog kapitala), velika je prevara socijalno obespravljenog naroda na rub egzistencije. Ne može biti socijalne pravde i "socijalne ravnoteže" u društvu s dominantno privatnim vlasništvom i motivom profita, uz ogromnu preraspodjelu dohotka u ruke nositelja kapitala, gdje su zaposleni goli privjesak kapitala.

Govoriti sada o socijalnoj pravdi, kao glavnom retoričkom pitanju i paroli potcjenjivanje je zdrave pameti naroda. Kakvu socijalnu pravdu traže naše demokrati-oruđe krupnog kapitala i stranih i vlastitih interesa, kada su sve prodali (banke, poduzeća, zemljište) stranom kapitalu i domaćim tajkunima. Zaposlene su pretvorili u privjesak kapitala, bez socijalne i sindikalne zaštite. Sada je to vulgarizacija ideje "socijalne države". Prihvatanje ideja i koncepta neoliberalizma (privatizacija, deregulacija, defiskalizacije, decentralizacija i sl..) Nositelji vlasti su se jasno negativno odredili prema socijalnoj pravdi i funkciji države. Ekstremna koncentracija financijske moći, deregulisana tržišta i apsolutna vladavina novca jest to što odlikuje ultraliberalizma. Tu je politika neodrživa. Ona je pogubna za zaposlenike, koji su pod sve većim pritiskom, sve siromašniji i sve zaduženiji, ali na dugi rok i za financijske moćnike koji maksimalnom eksploatacijom radne snage guše vlastito tržište.

U toj perverznoj konfiguraciji, novac je taj koji kroji prava i dostojanstvo čovjeka [3]. Novi gospodari svijeta se plaše ljudskih prava, jer je očigledno da bi ekonomska i socijalna politika, koja ih dosljedno poštuje, ozbiljno ugrozila dominantni ultraliberalna poredak. Takva politika bi kroz pravedniju raspodjelu bogatstva, osiguravajući više posla, bolje zarade i šire socijalno pokriće, zadovoljila vitalne potrebe svih društvenih slojeva. Ta raspodjela je, u potpunoj suprotnosti s liberalnom strategijom maksimalne "koncentracije profita". Jednakost se ne ograničava na teoretska prava građana pred zakonom: ako demokracija želi zaštititi ljudska prava i osigurati građanima osnovnu ekonomsku slobodu, solidarnost, se nameće kao jedino rješenje. Europska unija je neoliberalni kapitalizam, sustav eksploatacije, i arena sve češćih pobuna radnika i sve većeg broja nezaposlenih.

6. Nezaposlenost

Srednja klasa kod nas je uništena, dok se u EU osjeća totalno nesigurno, gotovo u potpunoj neizvjesnosti (uz sve veću nezaposlenost). Ona je izgubila stabilnu socijalnu državu ("državu blagostanja"), stabilan radni odnos, radnička prava, slobodu govora, slobodu udruživanja i mogućnost zaštite svojih radnih i socijalnih prava preko oslabljenih sindikata. Krupan financijski kapital je u ofenzivi i ruši sve barijere pred sobom. Narastaju svi elementi financijskog imperijalizma. Internacionalizovani kapital ne bira sredstva u slamanju snage zaposlenih dok nezaposleni nemaju nikakva prava i moć. Kolika je briga nosilaca ekonomske politike za zaposlene, nezaposlene i uopće populacionu politiku?

U nas je ukupno bilo zaposleno 2001. godine 2.102.000, dok je krajem 2008. godine to palo na 1.990.000. Ono što pokazuje snagu i vitalnost gospodarstva i društva jeste da je zaposlenost u gospodarstvu smanjena u isto vrijeme za 373 tisuća. Nezaposlenost se kreće na razini od 870.000 do 950 tisuća. No, već sada imamo 1.660.000 umirovljenika (uz to nam populacija spada među najstarije u Europi), pri čemu broj umirovljenika brže raste od novog zapošljavanja, uz tendenciju stalnog pogoršavanja odnosa. Trenutno na jednog zaposlenog u gospodarstvu (gdje se stvara nacionalno bogatstvo) koja grca u nelikvidnosti, pod visokim poreznim teretom, krizi proizvodnje, velikim kreditnim obvezama i dr., dolazi 1,6 umirovljenika, i jedan nezaposleni. Ako tome dodamo i 2 izdržavana članka do 15 godina starosti, to je 5,6 izdržavana na jednog zaposlenog. Stvarna stopa nezaposlenosti nije 24%, već 38 posto. Tome treba dodati i oko 240.000 mlade i sposobne, školovane, reducirane populacije otišle u inozemstvo. Indeks bijede (stopa nezaposlenosti i stopa inflacije) kreće se oko 45-48%.

7. Proračun i proračunski deficit

Proračun je došao u samo središte interesa javnosti, ali i najvećih dilema kako popuniti "proračunsku rupu". Istina je, da je visina javnih rashoda i prihoda u bruto domaćem proizvodu izuzetno visoka 53%, odnosno 51 posto i spada među najviše u

Europi. Deficit konsolidirane bilance javne potrošnje nije se pojavio samo u 2008. godini, već je prisutan i u prethodnim godinama.

Tako je službeni deficit iznosio: 2006 - 33,5 milijarde, 2007 do 46,1 milijardu i 2008-54,7 milijardi. Međutim, u izdatke proračuna nisu uračunati "drugi izdaci" (otplata glavnice domaćim i stranim kreditorima i nabava financijske imovine), što je nužno učiniti, tako da se situacija iz temelja mijenja. Tako je u 2005. umjesto suficita od 17,7 milijardi ostvaren deficit od 14,7 milijardi dinara, dok se u 2006. deficit povećava na 89,9 milijardi, 2007. godine 83,6 milijardi i 2008. godine 112,1 milijarda [4]. Za 2009. godinu prvobitno je planirano 49 milijardi deficita, a kasnije rebalansom čitavih 90 milijardi. Ako je ekonomski rast planiran najprije 7%, zatim je korigiran na 3,5 posto, uz prvu procjenu pada od minus 2% i konačno očekivani stvarni pad bruto proizvoda od minus 6 do minus 8 posto, uz očekivanu stopu inflacije od oko 10-12 %. To će normalni rast iznositi oko 2-4%, što je i baza za budžetsku potrošnju. Bruto domaći proizvod (nominalno) porastao bi sa 2798 milijardi iz 2008. a 2854 milijarde u 2009. godini (zahvaljujući djelovanju inflacije). Proračunski deficit u 2008. godini ne iznosi oko 2% u bruto domaćem proizvodu, već 4 posto, dok deficit na klasične javne rashode iznosi 9,2 posto i sredstva uplata od privatizacije iz proračuna su trošena za tekuću javnu potrošnju. Bez ovih privatizacionih prihoda u proračunu deficit u 2003. bi iznosio 45 milijardi (ili 22% proračunskih prihoda), u 2005. godini 29 milijardi umjesto prikazanog suficita od 17,7 milijardi i u 2006. godini 42 milijarde (16 posto javnih prihoda) umjesto 33,5 milijardi prikazanog deficita. Deficit republičkog proračuna za 2009. planiran je na 70,5 milijardi dinara, a već u prvoj polovici godine ostvaren sa 53 milijarde (75 posto planiranog za cijelu godinu).

Deficit javnog sektora se u 2008. godini financirao na sljedeći način: privatizacijom 41,6 milijardi, domaćim zaduženjem 7,4 milijarde i zaduženjem u inostranstvu 6,2 milijarde. Problemi u 2009. i 2010. ulaze na širom otvorena vrata. Naime, izostaju prihodi od privatizacije, inozemno zaduženje je sve teže i nepovoljnije (ali i najgori oblik inozemnog korištenja duga), zaduženje kod naše središnje banke isključeno, a kod poslovnih banaka sve gdje i dosta ograničeno.

Zbog toga dolazi do težnje da se smanji javna potrošnja i da se povećaju porezni prihodi (PDV). Zbog sve veće nezaposlenosti, manjih uplata doprinosa i sve većeg broja umirovljenika doprinosi za PIO pokrivaju mirovine sa svga 48,6%, u 2010. godini. Nesolventnost države na ovom sektoru je potpuno izvjesna. Došli su na naplatu računi jedne pogrešne fiskalne, monetarne, vanjskotrgovinske politike i vanjskog zaduživanja, odnosno pogrešne i pogubne privatizacije [5].

8. Zaključak

Zaključna je konstatacija da smo uletjeli u dužničku krizu i namakli "omču dugova". Odatle sada opća trka za novim kreditima u inozemstvu, čak i za popunjavanje proračunskog deficita. Javnost treba da se bolje upozna s politikom gotovo

nekontroliranog vanjskog zaduživanja, proračunskom politikom, efektima promašene privatizacije, investicijama, ali i kamatama i kursnom politikom, posebice pogrešno vođenom fiskalnom i monetarnom politikom [6].

Kuda sve ovo može voditi kada imamo nisku razinu gospodarske aktivnosti, i negativan rast (recesija, retardacija, nazadovanje), milionsku nezaposlenost, gotovo 1,6 milijuna umirovljenika, ogroman vanjskotrgovinski deficit, visoku vanjsku zaduženost i sve veći pritisak tereta vanjskih dugova, ogroman proračunski deficit, masovno osiromašeno stanovništvo i proleterizaciju srednje klase?

Rezimirajući iznijete opservacije ispada da je sve što je do sada urađeno sasvim normalna i očekivana posljedica lošeg koncepta razvoja i stabilizacije, dopunjena pogrešnom privatizacijom i liberalizacijom tržišta [7]. Sa ovakvim "rezultatima" i pogrešnom razvojnom politikom: monetarnom, fiskalnom, vanjskotrgovinskom, investicionom, deviznom i kursnom politikom, jasno nam je kakav nas scenarij čeka, ako se ovako bude vodila strategija u gospodarstvu i društvu. Sada možemo iznova uđemo u krizu iz koje 20 godina ne možemo da izađemo. Rasprodaj, potroši i zaduži se, to je taj novi neoliberalni model kretnog ropstva i razvojne vazalnosti [8].

9. Literatura

- [1] Komazec, S. (2007), Monetarna i fiskalna politika i ekonomski rast, Čigoja, Beograd, 978-86-7558-498-8 (ČŠ; karton) st.799-783
- [2] Komazec, S. (2010), Globalna finansijska kriza i ekonomske krize u Srbiji, Asterix i Obelix, Beograd, (Broš.) 185129228st. 51-52.
- [3] Ristić, Ž.;Komazec, S. (2011), Globalni finansijski menadžment, Etnostil, Beograd, 978-86-87867-47-5 (broš.) st.216.
- [4] Komazec, S.;Ristić, Ž.. (2011), Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja, Etnostil, 978-86-87867-00-0 (broš.)Beograd, st. 286.
- [5] Komazec, S. (2010), Globalna finansijska kriza i ekonomske krize u Srbiji, Asterix i Obelix, Beograd, (Broš.)st. 216-219.
- [6] Komazec, S. (2010), Inostrani kapital- razvojni damping ili omča dugova i dužnička kriza, Asterix i Obelix, Beograd, (Broš.)st. 146-151.
- [7] Ristić, Ž.(2011), Fiskalni menadžment i ekonomija javnog sektora, Etnostil, Beograd, 978-86-87867-75-8, st. 49.

Photo 108. Fish party / Fišijada